

INGEMAR OTTOSSON:

Från Gud till landsfader

Vem var egentligen kejsar Hirohito? Levnadsteckningarna i press och TV vid hans död inskränkte sig mest till anspelningar på hans föregivna roll i andra världskriget.

Då han besteg tronen 1926 var han anhängare av den liberala politikergenerationens framstegsoptimism, där "framsteg" definierades som parlamentarisk demokrati plus västerländsk teknik. Den ekonomiska världskrisen och militärens maktövertagande gjorde dock slut på Japans demokratiska utveckling.

Kejsar Hirohitos roll under andra världskriget var snarare kung Viktor Emanuels än Mussolinis, skriver Ingemar Ottosson.

Ingemar Ottosson är fil dr i historia.

Den 2 januari 1988 befann sig en ocean av människor i alla åldrar framför Kokyo, härskarpalatset i glas och betong. Avskedsstämningen låg i luften. Som så många gånger förut hade statsöverhuvudet i världens sista kejsardöme från balkongen tillönskat sitt folk ett gott nytt år, och hälsats med prasslet från myriader rödvita pappersflaggor. Än en gång hade banzai-ropen omhöljt den välbekanta böjda gestalten med farfarsglasögon och de nedåtriktade mungiporna, när han blickade ut över skyskraporna på andra sidan vallgraven. Klädd i mörk kostym och flankerad av kronprinsfamiljen, men för första gången utan sin gemål sedan 64 år, drottning Nagako, hade han vinkat stelt och tackat folket för dess omsorg om hans vacklande hälsa.

Ett år och fem dagar senare var Japans Showa Tenno död, nästan precis jämn-gammal med 1900-talet och tillika nutidens längst regerande statschef. Under sitt 88-åriga liv fick han två gånger uppleva örikets uppstigande till världsmakt, första gången politiskt, sedan ekonomiskt. Hans roll som både andlig ledare för den soldyrkande shintoistiska religionen och världslig regent gav honom en ställning lik de egyptiska faraonernas, och den exceptionella vördnaden för hans person tog sig understundom märkliga uttryck. Härskarkulten, teoretiskt underbyggd av filosofer som Motoori, Hirata och Uesugi, möjliggjorde också extremhögerens missbruk av religionen och suveränens namn i chauvinistiskt syfte under 1930- och 40-talen. Men kejsaren, som i ett radiotal 1946 tillbakavisade alla påståenden om att han i detta livet skulle betraktas som "kami" (gudomlig), fortsatte inte desto mindre att i gängse språkbruk

kallas Tenno — ordagrant "Himlahärskaren". I västerlandet, där kunskaperna om honom länge begränsade sig till krigsårens klichébild, var han känd under sitt personnamn Hirohito. Under sitt långa liv blev han, officiellt den 124:e på krysantrumtronen, Japans förste genuint folk-käre kejsare. Men vem var han egentligen och varför blev han både omstridd och populär?

Som avkomling av den härskarätt som tros ha regerat Japan sedan landets enande någon gång på 300-talet föddes arvsprins Hirohito den 29 april 1901. Han var äldste son till tronarvingen, blivande kejsar Taisho, och dennes hustru. Förleden i den nyföddes namn — den japanska läsarten av ett ord för "blomstrand" — valdes ur den kinesiska forntidsklassikern Shu Jing, och hans titel Michinomiya ("Prinsen som skall utöva", underförstått "dygden") speglade den gamla österländska idealbilden av en rättrådig enväldshärskare i harmoni med natur och förfäder. Den verklighet till vilken Hirohito uppfostrades var dock ganska annorlunda. Sedan åtminstone 1300-talet hade de japanska kejsarna inte utövat självständig politisk makt.

Styrandet i Tennos namn, så typiskt för landets historia, hade till 1868 skötts av shogunen och kretsen kring honom, men detta år övertogs regeringsapparaten av en ny maktelit som ville öppna Japan för Väst. Regimskiftet betecknades i historieböckerna som en "kejsarrestauration". Hirohitos farfar, kejsar Meiji (1867–1912), förblev dock föga mer än en marionett. Som skylt för landets moderniseringsepok fick kejsaren sätta sin "gudomliga" signatur på lagar och förordningar, och han angavs som upphovsman till för-

fattningen av år 1889, där han i själva verket inte skrivit en enda bokstav. Prins Hirohito förbereddes följdriktigt på ett dubbelt liv som gud och konstitutionell monark, ett liv i upphöjd avskildhet från folket. Inte ens sitt eget regentnamn skulle han få välja.

Hirohito, 1912 kronprins och nio år senare regent för sin sjuklige fader, sändes 1921 av regeringen på en studieresa han aldrig skulle glömma. Färden gick till Europa. Upplevelsen av en värld utanför hovet i Tokyo, för att inte tala om mötet med västerlandet och den otvungna europeiska livsstilen, fick en mäktig inverkan på den unge spenslige "burfågeln" (hans egen karakteristik av sig själv). Det faktum att "Himlahärskaren" hela livet sparade sin biljett från Parismetron på skrivbordet säger något om hans naiva förtjusning. Hemkommen till Japan visade han sig som anhängare av den tongivande liberala politikergenerationens framstegsoptimism, där "framsteg" definierades som parlamentarisk demokrati plus västerländsk teknik. Fotot av kronprinsen ledigt klädd i brittisk sportkostym, liksom än mer "utmanande" bilder, väckte skandal i traditionellt sinnade folklager och var betecknande för 1920-talsmodernismens Japan, ett land som började fyllas av varuhus, biografier, taxibilar och jazzmusik. Som nybliven prinsregent avskaffade Hirohito i tidens anda alla rangskilnader bland hovets anställda.

1926 besteg han tronen som nummer 124 i en regentlängd, där bara de nio första namnen inte kan påvisas historiskt. Hans härskarnamn fastställdes till Showa, "Den upplysta freden", ett passande uttryck för de civila politikernas framtidsförhoppningar. Även det var byggt på ett

citat ur Shu Jing, där det om urtidskejsaren Yao heter: "Han gjorde sitt folk upplyst och skapade harmoni med de andra länderna." Eftersom kejsarens officiella namn i Japan anger tideräkningen hade sålunda "Showa I" brutit in.

Få människor kunde då ana att det mörkaste kapitlet i nationens historia var omedelbart förstående. Men på tio år skulle ekonomisk världskris och militärens maktövertagande göra slut på landets demokratiska utveckling. Europeisk fascism vann insteg hos arméns maktlystna yngre officerare och riksdagspartierna skrämdes till underkastelse genom upprepade attentat, bl a fyra statsministermord. Nu skulle kejsaren "befrias" från sina "dåliga rådgivare". Statsöverhuvudet själv, nästan osynlig bakom det mäktiga "Kejserliga hushållsministeriet" och insnörd i ett hovprotokoll som förbjöd honom att ge offentligt uttryck åt glädje och sorg, reagerade inte desto mindre med otyglat ursinne mot den själsvåldiga krigsmakten och dess utrikespolitiska äventyrsplaner.

Statskuppen 1936

Då slutligen en grupp fascister 26 februari 1936 genomförde en regelrätt statskupp "i kejsarens namn", besatte riksdagshuset och försökte störta regeringen var det inte minst Hirohitos raska reaktion som påskyndade nedslåendet av revolten. Kejsaren hade med andra ord ingripit i politiken. Han gjorde detta med hänvisning till att statsministern Okada först antogs vara död och landet sålunda saknade författningenligt styre. Men återställandet av ordningen med vapenmakt ledde bara till ökad militär kontroll

av regeringen. Från denna tidpunkt började kejsaren — ödesdigert nog — hörsamma varningarna från sin förtrogne, den gamle Saionji Kinmochi. Denne påminde statschefen om en konstitutionell monarks roll och avrådde honom från att visa egen vilja i politiken. Om Hirohito i olikhet med sina företrädare beslöt sig för att agera "Kaiser" kunde tronen hamna i stridslinjen och det uråldriga statsskicket ohjälpligt skadas.

Efter detta började kejsaren alltmer ägna sin tid åt privata ärenden, främst åt forskning i marinbiologi som redan blivit hans livs intresse. I högerradikala kretsar förstärkte det tveksamheten mot personen Hirohito — en glasögonprydd och föga krigisk suverän som var mera intresserad av räkor och plankton än av frågan om japanskt livsrum i Kina. Dessutom fortsatte han att spela golf, en sport som nationalistiska renhetsivrare nu framhävde som höjden av utländskt fördärv.

Andra världskriget

I andra världskriget gick Japan under sin regeringschef, general Tojo, in i vapenbrödraskap med länder som Tyskland, Italien, Rumänien och Finland. Insatsen på de olika fronterna präglades av en brutalitet som inte liknade det japanska uppträdanget i något tidigare krig. I hemlandet beskars den intellektuella friheten, även om Japan aldrig blev en totalitär stat av tysk modell och inte hade några koncentrationsläger för oliktankande.

Den inhemska propagandan framställde krigstjänst som en personlig plikt mot landets överhuvud och sökte genom att uppmuntra kejsarkulten sammansvetsa folket. Idéer som den att Tenno bara var

ett "statens organ", en tes som framförts av professorn Minobe och kommenterats i välvilliga ordalag av kejsaren själv, var nu obevekligt bannlysta. I Tokyo måste alla spårvagnspassagerare buga, då hållplatsen vid palatsets ingångsport passerades. Den utländska kolonin var tvungen att benämna kejsaren med täcknamn som "Charles" eller "Mr Smith" då uttalandet av hans namn bland japaner kunde uppfattas som blasfemi.

För den allierade psykologiska krigsföringen var det viktigt att personifiera fienden, och beträffande Tyskland och Italien var detta ingen svårighet. Där var ju de båda diktatorerna självskrivna symboler för det som måste bekämpas. Japan, där kriget inte leddes av någon enskild, utan av ett kollektiv beslutsfattare, var mera problematiskt. Dess enda någorlunda kända representant utåt var kejsar Hirohito, som därför fick ges rollen av motstycke till Hitler och Mussolini i "ondskans treenighet". I själva verket hade en jämförelse med den italienska kung Viktor Emanuel III varit mera på sin plats.

Kriget ledde till nederlag. Militärledningens desperata åtgärder i kejsarens namn stärkte de allierade i övertygelsen att japanerna var ett fanatiskt folk som inte kunde bekämpas med vanliga medel. 25 maj 1945 skadades Koyo-palatset allvarligt i en bombräd, och i augusti fällde USA två kärnladdningar över Japan. Liksom dessa händelser var utan motsvarighet i örikets historia följde nu ett unikt drama i den splittrade japanska statsledningen. Vid ett sammanträde på högsta nivå natten till den 10 augusti bröt kejsar Hirohito med ämbetets praxis och uttalade formellt åsikt i en politisk fråga. Han förordade fred. Några dagar senare upp-

repade han sitt yrkande och genomdrev villkorslös kapitulation, även om den skulle innebära slutet på det 2000-åriga kejsardömet. Kort därpå fick japanerna genom ett kejsarligt radiotal för första gången höra sin härskares röst. Före beskedet i radio om fred begick krigsminister Anami Korechika och flera andra "hökare" självmord. 3 september undertecknades kapitulationen.

Vid krigsslutet krävde flera av segermakterna, främst Sovjet, Storbritannien och Australien, åtal mot kejsar Hirohito såsom krigsförbrytare. Oberoende av sin eventuella krigsskuld var ju kejsaren själva inbegreppet av det "gamla" Japan som nu skulle ryckas upp med rötterna. Sovjet krävde att kejsardömet som sådant skulle avskaffas. Vid en berömd artighetsvisit hos den amerikanske befälhavaren för ockupationsstyrkorna, general MacArthur, tog också kejsaren på sig skulden för hela kriget. MacArthur var emellertid av en annan mening – i sina memoarer betonar han att ett krigsförbrytaråtal mot kejsar Hirohito hade varit en "orättvis åtgärd". Kejsarämbetet bestod och dess innehavare blev varken ersatt med sin 12-åriga son eller någon av sina bröder, trots att japansk historia uppvisar många exempel på abdikering av kejsare.

43 år av "upplyst fred"

Kriget blev slutet på den mycket dramatiska första tredjedelen av kejsarens regering. Fortsättningen blev 43 lugna år av "upplyst fred". Som en avmystifierad "folkets kejsare" reste Hirohito under fem och en halv månad 1946 runt i rikets samtliga prefekturer. Ofta gående till fots, till synes blyg och högst mänsklig, sam-

talade han med vanliga människor och försökte sätta sig in i deras villkor under den svåra återuppbyggnadstiden. I den nyskrivna konstitutionen från 1947 devalverades kejsarens teoretiska makt och suveränen angavs nu vara "en symbol för det japanska folkets enhet", vilket ju i realiteten också dittills varit hans funktion. Som tidigare skulle kejsaren formellt sammankalla riksdagen och promulgera lagar.

Även efter 1945 delade kejsaren sin tid mellan officiella plikter och den marinbiologiska vetenskapen, där han blivit en internationellt erkänd auktoritet. Råkan *Sympasiphaea imperialis* Terao är en av hans upptäckter. Förutom vid stora nationella evenemang såsom öppnandet av OS i Tokyo 1964 och olika toppmöten, framträdde han två gånger årligen, vid nyår och på sin födelsedag. I hans uppgifter utanför statsangelägenheterna ingick allt från grandiosa shintoceremonier till närvaro vid den kejsarliga poesitävlingen varje år. Kejsarparets besök hos USA:s president i Washington 1975 och skålandet med Kommunistkinas starke man, Deng Xiaoping, 1978 var betecknande händelser i kejsarens efterkrigsliv.

En ny tid som ingen kunnat förutse randades för Japan. Landet inte bara återhämtade sig ekonomiskt utan fortsatte också in i "den tvåsiffriga procenttillväxtens era". Satiriska bedömare hävdade att folket övergett kejsarkulten till förmån för dyrkan av BNP. När det talades om "de tre klenoderna" avsågs inte längre kejsarens riksregalier, svärdet, spegeln och juvelen, utan bilen, kameran och färg-TV:n. Men statsöverhuvudet, en gång så avlägsen och upphöjd, började i gengäld åtnjuta ansenlig popularitet. Den förr respektfullt vördade hade blivit landsfader,

en som likt massan av sina undersåtar ställts på hårda prov. Upprepade opinionsundersökningar visade på ett mycket starkt folkligt stöd för kejsardömet. "Japanska Röda Arméns" direktaktioner för republik å ena sidan och små, men högröstade nationalistsekters försök att återuppliva kejsardyrkan å den andra ignorerades av allmänheten. Någon stor parlamentarisk stridsfråga blev statskicket inte heller, trots att framför allt kommunistpartiet och en del religiösa minoriteter hävdade att kejsaren indirekt hade del i krigsskulden. Speciellt för den äldre generationen var kejsarens namn tvärtom förknippat med världskrigets slut, och anekdoterna från hans "eriksgata" 1946 blev mycket spridda.

1987 visade sig kejsaren lida av cancer och tidigt på morgonen den 7 januari Showa 64 gick ridån ned för kejsar Hirohito. Samma dag överlämnades kejsarklenoderna till äldste sonen, kronprins Akihito, och den nya epoken Heisei ("Fredssträvan") utropades. Det meddelades samtidigt att den avlidne monarkens födelsedag, 29 april, utsetts till permanent nationell helgdag, en sorts minne över den märkliga Showa-tiden. I enlighet med shintos tro att själen först efter 48 dagar lämnar en död kropp begrovs Hirohito den 24 februari 1989, svept i vit kimono och med ett mikroskop vid sin sida. Inför representanter från 163 länder sänktes kistan ned i Shinjukuparken. Kanske läste några japaner den dikt som Showa reciterade 1941, när militären förberedde landets angreppskrig: "Yomo no umi mina harakara to omufu yo ni nado namikaze no tachisawaguramu" (I en värld där alla hav är bröder, varför tvistar vind och våg så gällt?)